

Naar een duurzame circulaire economie in Vlaanderen? Hoe ambitieus durft Vlaanderen te zijn?

Johan Malcorps

De Vlaamse regering wil absoluut geen koploper zijn op het vlak van milieu in Europa. Men heeft een heilige schrik dat de concurrentiepositie van onze Vlaams bedrijven in het gedrang zou komen. *No goldplating* is het Vlaamse adagio: niet streven naar een gouden medaille, niet de pionier uithangen. Liever wegzakken in het peloton, afwachten.

Maar op gebied van afval- en materialenbeleid is Vlaanderen wel goed bezig. De Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) trekt al jaren aan de kar, gaf mee impulsen om van een louter afvalbeleid om te schakelen naar een materialenbeleid. Dat resulteerde in een Vlaams Materialendecreet, een Vlaams Materialenprogramma. En bovendien een enthousiaste groep van ambtenaren, deskundigen, verenigingen en burgers die via het transitieforum 'Plan C' de bakens van onze economie willen verleggen en via creatieve samenwerkingsmodellen streven naar innovatie en steun voor pilootprojecten.

Dus – o, horror – hier neemt Vlaanderen wel de lead. Jarenlang werd gehamerd op selectief inzamelen ('wie slim is, sorteert') en de Vlamingen volgden, deden de nodige inspanningen en behaalden zo hoge inzamel- en recyclagepercentages, van de hoogste ter wereld. Met het gevolg dat heel wat economische bedrijvigheid ontstond in Vlaanderen, gaande van containerparken, kringwinkels tot een veelvoud van afvalverwerkingsfilières en recyclagebedrijven. In de afvalverwerkende sector in Vlaanderen zijn nu ongeveer een 12.000 mensen tewerkgesteld. Als we echt kiezen voor een circulaire economie kunnen er een 27.000 bijkomen¹. En dat bij een relatief bescheiden invulling van wat een circulaire economie zou kunnen zijn. Als we voor een meer ambitieuze transitiedoelstelling gaan en de hele economie circulair maken, kunnen er allicht nog veel meer gloednieuwe bedrijfstakken en jobs gecreëerd worden.

Vandaar het belang om duidelijke keuzes te maken. Hebben we het over een circulaire niche binnen de bestaande economie? Of gaan we voor een gehele omvorming van onze economie zodat die minder afhankelijk wordt van grondstoffen, minder afval voortbrengt en meer waarde schept uit nieuwe materiaalkringlopen? En maken we daarbij echt duurzame keuzes? Is circulair altijd en overal synoniem van ecologisch en duurzaam?

En zo komen we ook bij belangrijke politieke vragen. Als Vlaanderen officieel de kaart wil blijven trekken van een circulaire economie, wat betekent dat dan voor de opmaak en uitvoering van een uitvoeringsplan voor huishoudelijke afvalstoffen op korte termijn (van nu tot 2022): kunnen we het ons dan permitteren om ter plaatse te trappelen? En welke houding neemt Vlaanderen aan ten aanzien van de Europese Commissie die de ambities van haar circulair pakket fors afzwakte en daardoor in feite ingaat

tegen Vlaamse economische belangen. Juist omdat Vlaanderen al een voorsprong had opgebouwd. Laat Vlaanderen dit gebeuren? Gaan we mee pleiten voor een langzaam-aan-beleid, ook als dat rechtsreeks ten koste gaat van circulaire initiatieven die in Vlaanderen al groeien en bloeien?

Circulaire economie: waarom is het zo belangrijk?

De wereldwijde vraag naar natuurlijke hulpbronnen neemt exponentieel toe. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn de groeiende wereldbevolking en de toenemende welvaart. De wereldbevolking is volgens het laatste VN-rapport² tussen 2000 en 2015 met 1 miljard toegenomen tot 7,3 miljard en zou tegen 2050 aangroeien tot 9,7 miljard. Tegelijkertijd groeit de middenklasse. Verwacht wordt dat tegen 2025 wereldwijd 3 miljard mensen tot de middenklasse zullen toetreden.

Volgens een Finse studie³ zouden deze veranderingen leiden tot een verdubbeling van de consumptie van natuurlijke hulpbronnen gedurende de periode 2000-2030. Maar de natuurlijke hulpbronnen zijn eindig en we gebruiken nu al meer dan wat de aarde kan produceren aan grondstoffen en kan absorberen van vrijgekomen CO₂. Indien we ons huidig productie- en consumptiepatroon bestendigen, dan hebben we in 2050 meer dan 3 planeten nodig.

Dit heeft niet alleen gevolgen voor het milieu, maar het zorgt ook voor bevoorradingsonzekerheid, stijgende en onvoorspelbare grondstofprijzen en geopolitieke spanningen. Zowel plotse prijzenpieken als prijzen die op korte tijd crashen, verzieken de economie. De beschikbaarheid van de natuurlijke hulpbronnen, de prijs die ervoor betaald moet worden en het duurzaam beheer van grondstoffen en materialen worden beslissende factoren voor de economische ontwikkeling en voor de concurrentiepositie van nationale economieën en van bedrijven.

Europa, België en Vlaanderen zijn op het vlak van grondstoffen bijzonder kwetsbaar, omdat ze over relatief weinig eigen hulpbronnen beschikken en vandaag sterk afhankelijk zijn van de aanvoer uit derde landen. Europa is voor 54 kritische materialen voor 90% afhankelijk van import van grondstoffen van buiten de EU. China is de belangrijkste leverancier.⁴

Als Vlaanderen of Europa hun economische toekomst geheel laten hangen van de afloop van de hulpbronnenwedloop die internationaal bezig is, nemen we onverantwoorde risico's. De kans is groot dat nieuw opkomende industrielanden een belangrijk aandeel van deze markt zullen veroveren. De tijd dat enkel de westerse economieën hulpbronnenvoorraden voor zich konden claimen, is voorbij.

Europa, België en Vlaanderen zijn op het vlak van grondstoffen bijzonder kwetsbaar, omdat ze over relatief weinig eigen hulpbronnen beschikken en vandaag sterk afhankelijk zijn van de aanvoer uit derde landen. Europa is voor 54 kritische materialen voor 90% afhankelijk van import van grondstoffen van buiten de EU.

Europa, België of Vlaanderen kan zich dus geen economie permitteren die op grote schaal kostbare hulpbronnen verspilt door ze na gebruik als afval te dumpen. Het antwoord op de wereldwijde schaarste aan hulpbronnen is dan ook een radicale keuze in eigen land voor innovatie op het vlak van hulpbronnenefficiëntie, recycling en substitutie van hulpbronnen.

Circulaire economie: wat bedoelen we er juist mee?

‘Circulaire economie’ is uitgegroeid tot een nieuw buzzword. In feite bestaat het concept al lang onder andere namen, zoals de ‘kringloopeconomie’ of *cradle to cradle*. Of het wordt gebruikt als synoniem voor groene en duurzame economie. Er is ook sprake van de nieuwe deeleconomie waar producten meer gedeeld worden of van een functionele economie (performance economy) waarin producten vervangen worden door diensten. Wat kan beschouwd worden als deelaspecten van een circulaire economie.

Het idee om het sluiten van kringlopen, eigen aan natuurlijke ecosystemen, over te nemen als model voor een meer natuurlijke ordening van de economie komt van de Amerikaan Barry Commoner (*The Closing Circle*, 1971). Het idee van de levensduurverlenging van producten via hergebruik en recycling werd voor het eerst uitgewerkt door de Zwitser Walter Stahel (*The Product Life Factor*, 1982). Stahel verlegde de nadruk van de *life cycle* van producten naar hun *performance cycle*. Stahel wordt gezien als de grondlegger van de circulaire economie⁵. Het idee *cradle to cradle* of C2C (van wieg tot wieg) komt ook van Stahel en werd verder ontwikkeld door William McDonough en Michael Braungarten (*Cradle to Cradle. Remaking the Way we Make Things*, 2002).

Circulaire economie gaat veel verder dan het verminderen van afval door recycling. Het gaat ook om het verminderen van het gebruik van grondstoffen, om het zó ontwerpen van producten dat ze na gebruik eenvoudig uit elkaar te halen zijn en te hergebruiken (ecodesign); om het verlengen van de levensduur van producten via onderhoud en reparatie; om het gebruik van recycalaat in producten; om het terugwinnen van grondstoffen uit afvalstromen.

Om te vermijden dat circulaire economie tot een deelaspect wordt beperkt is het belangrijk te vertrekken van een eenduidige definitie. We nemen de definitie over van de Ellen MacArthur Foundation, die (mee) aan de basis ligt van de nieuwe invulling van en belangstelling voor de circulaire economie wereldwijd:

‘Een circulaire economie is ‘een economisch en industrieel systeem dat de herbruikbaarheid van producten en grondstoffen en het Herstellend Vermogen van natuurlijke hulpbronnen als uitgangspunt neemt, waardevernietiging in het totale systeem minimaliseert en waardecreatie in iedere schakel van het systeem nastreeft’⁶.

Het voordeel van deze definitie is dat ze zowel spreekt van economische, ecologische als sociale waardecreatie. Wat perfect past in een model van duurzame transitie. En wat ruimer gaat dan vorige begrippen die louter vanuit milieukundig of vanuit een engere economische invalshoek ingegeven waren. Het einddoel is een economie die

uiteindelijk geheel zelfvernieuwend (regeneratief) is, meer toegevoegde waarde creëert en een loskoppeling tot stand brengt tussen economische groei en hulpbronnengebruik⁷.

Daarnaast wordt dikwijls ook de link gelegd tussen een circulaire en een conviviale, collaboratieve of samenwerkingseconomie. De 'cirkel' als model voor de sluiting van fysieke kringlopen, maar ook als symbool van nieuwe vormen van gemeenschappelijke actie: samenwerken, samen produceren, samen delen. Om een circulaire economie te laten ronddraaien zijn immers nieuwe vormen van afstemming en samenwerking nodig. Of in het jargon: nieuwe bedrijfs-, markt- en consumptiemodellen.

Kansen en economisch potentieel

Niet alleen op het vlak van milieu en gezondheid, maar ook op economisch vlak biedt de transformatie naar een circulaire economie enorme kansen voor Europa en Vlaanderen in het bijzonder. De Nederlandse hoogleraar duurzaamheid en maatschappelijke verandering Herman Wijffels (Universiteit van Utrecht) stelt dat de pogingen om de huidige economische crisis te boven te komen door het opnieuw aanzwengelen van de oude lineaire productiewijze (klassieke groei), een kansloze oefening is. We moeten nu dringend de overgang maken naar een circulaire economie.

Op die manier zouden veel nieuwe jobs gecreëerd kunnen worden. Alleen al een succesvolle tenuitvoerlegging van het nieuwe afvalbeleid van de Europese Commissie kan zorgen voor meer dan 180 000 directe arbeidsplaatsen in de EU in 2030. Deze komen bovenop de naar schatting 400 000 arbeidsplaatsen die zullen worden gecreëerd door de tenuitvoerlegging van de afvalwetgeving die nu al van kracht is. Volgens een studie van het Steunpunt Duurzaam Materialenbeheer zou Vlaanderen door een overschakeling naar een circulaire economie 27.000 nieuwe jobs kunnen creëren tegen 2020 en 2,3 miljard euro extra toegevoegde waarde kunnen creëren⁸.

Het verbeteren van de hulpbronnefficiëntie in de hele waardeketen kan de behoefte aan materialen in de EU in 2030 met naar schatting 17% tot 24% doen verminderen⁹. Daardoor worden we een stuk minder afhankelijk van de import uit onstabiele landen en neemt de voorzieningszekerheid toe. Een beter gebruik van hulpbronnen zou het Europese bedrijfsleven jaarlijks 245 tot 600 miljard euro kunnen besparen. Omgerekend naar Vlaanderen zou het gaan om een kostenbesparing van tussen de 3,4 en 6,1 miljard euro⁷. De jaarlijkse uitstoot van broeikasgassen in Europa kan daardoor met 2% tot 4% worden teruggebracht¹⁰ (cijfers geciteerd door de Europese Commissie⁴). Op die manier zouden tussen 1,4 en 2,8 miljoen jobs gecreëerd kunnen worden¹¹.

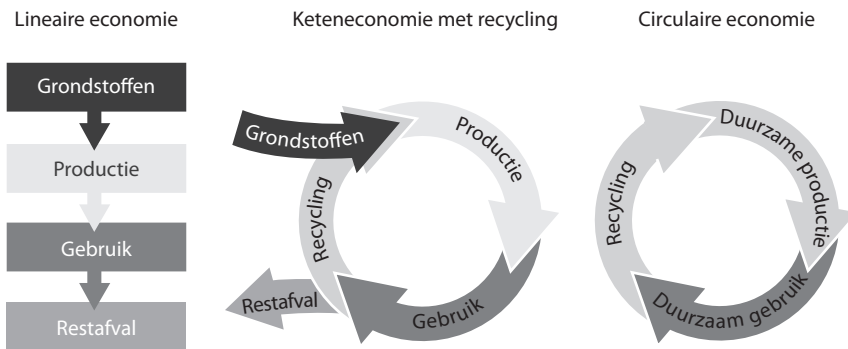
Transitie van een lineaire naar een circulaire economie

Een circulaire economie staat tegenover een *lineaire economie* of doorstroom-economie (*throughput economy*) die leidt van grondstoffen over producten naar afval. Synoniemen hiervoor zijn: een wegwerpeconomie, *cradle to grave*, *take-make-waste/dump*, ... Van logistieke 'ketens' evolueren we naar logistieke 'cirkels', van *supply chains* naar *supply circles*.

Het gebruik van de term ‘circulaire economie’ dekt niet steeds dezelfde lading of komt niet altijd met dezelfde ambitie overeen. Voor sommigen gaat het om een radicale omvorming van de economie naar een 100% kringlooeconomie. Anderen waarschuwen dat altijd belangrijke lineaire processen zullen blijven bestaan of spreken al van een circulaire economie als hooguit op het einde van de productieketen een deel van afval en uitstoot opgevangen en terug in de keten gebracht worden. Dan gaat het om niet meer dan de huidige (lineaire) economie met een kleine lus van recycling of energie-recuperatie op het eind van de keten.

In Nederland onderscheidt staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu Wilma Mansveld drie fasen in de transitie van een lineaire naar een circulaire economie¹²:

1. Een conventionele lineaire economie met *take-make-waste*;
2. Een keteneconomie met feedback loops;
3. Een circulaire economie met duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen.

In die zin moeten veel succesverhalen over een circulaire economie met een korrel zout genomen worden. Het ideaalbeeld van een volledig gesloten kringloop wordt zelden bereikt. Of is dikwijls niet eens de betrachting. Men stelt zich in de meeste gevallen tevreden met variaties op de overgangsvorm, een keteneconomie met beperkte vormen van kringloopsluiting, maar die dan wel onder de noemer van circulaire economie verkocht wordt.

Vlaanderen staat redelijk ver in de recyclage van afvalstoffen en de uitbouw van een keteneconomie met recycling, maar een echte circulaire economie staat bij ons nog in de kinderschoenen. In preventie van huishoudelijk afval scoren we veel minder sterk dan in de inzameling en recyclage van huisvuil. Bovendien komt veel recyclage nog altijd neer op down cycling.

Vlaanderen staat redelijk ver in de recycling van afvalstoffen en in de uitbouw van een ‘keteneconomie met recycling’. Maar een echte circulaire economie staat ook bij ons nog in de kinderschoenen. In preventie van huishoudelijk afval scoren we bijvoorbeeld veel minder sterk dan in de inzameling en recycling van huisvuil. Bovendien komt veel recycling nog altijd neer op *down cycling* (de materialen worden opnieuw ingezet, maar voor de aanmaak van minder hoogwaardige producten, bijvoorbeeld plastic afkomstig van verpakkingen

wordt ingezet voor de productie van straatmeubilair, onderdeel van bestrating of uiteindelijk afdekragen op stortplaatsen). Ook verbranding van afval wordt dikwijls nog mee gerekend als 'thermische recycling', zeker als het gebeurt met energieopwekking.

In absolute termen schommelt de totale hoeveelheid huishoudelijk afval in Vlaanderen al 15 jaar rond 3,3 miljoen ton. Gezien de bevolkingstoename is dat een lichte vermindering van de totale hoeveelheid afval per inwoner: gemiddeld 505 kilo per inwoner in 2013, of een afname van 6% de laatste tien jaar. Dus op vlak van echte preventie van afval is er een bijna een status quo. In recycling scoren we wel erg goed. 70,6% van dit afval werd in 2013 gerecycleerd, hergebruikt, of gecomposteerd, 27% werd nog verbrand¹³.

Hoe duurzaam is een circulaire economie?

Circulaire economie en duurzame economie worden soms als synoniemen gebruikt. Maar dat is niet terecht. Kringlopen kunnen ook op mondiale schaal gesloten worden. Ten koste van (vervuilend) vervoer over duizenden kilometers. Het vervoer van afvalstoffen in grote containerschepen (die anders leeg terugvaren) kost quasi niets. Zodat die afvalstoffen ook naar derdewereldlanden verscheept kunnen worden en daar herwerkt¹⁴. Een aantal recyclingpraktijken (bijv. herwinning van materialen uit elektronisch afval in China of Afrika) kan als 'circulair', maar zeker niet als duurzaam beschouwd worden.

Een duurzame circulaire economie zal volgens Walter Stahel kiezen voor minder transport van grondstoffen en afvalstoffen. Thermodynamica is de achilleshiel van de circulaire economie. Er is steeds energie en arbeid nodig om de ontwaarding van producten, de lineaire gang van product naar afbraak (entropie) te keren. *Local closed loops* zouden superieur moeten zijn ten opzichte van *global closed loops* – maar uitzonderingen zijn altijd mogelijk.

Een verbetering van de efficiëntie van de inzet van hulpbronnen kan ook worden tenietgedaan door een productie- of omzetgroei (en dus meer energieverbruik): het klassieke reboundeffect. Daarmee zullen we rekening moeten houden als we een duurzaam niveau willen bepalen voor het hulpbronnenverbruik.

Sowieso is er een afnemende efficiëntie van het hergebruik van stoffen, bijvoorbeeld van vezels: de bindende eigenschappen van vezelhoudende stoffen nemen af, elke keer dat ze gerecycleerd worden. Dit geldt bijvoorbeeld voor papier, katoen, cellulosepolymeren en veel andere materialen. Producten of materialen zonder kwaliteitsverlies eindeloos in een kringloop houden, is dus fysiek onmogelijk.

De Vlaamse prof duurzame ontwikkeling Bernard Mazijn pleit voor een circulaire economie die duidelijk ook duurzame keuzes maakt. Een van die duurzame keuzes is de keuze voor een regionale economische ontwikkeling. Een circulaire economie biedt mooie kansen voor een 're-localisatie' van economische activiteiten. Maar dit is geen automatisme.

Michael Braungart en William Mc Donough trachten in hun laatste boek *De Upcycle*¹⁵ het verwijt aan hun adres dat hun *cradle2cradle*-economie veel energie zou verbruiken

en dus veel CO₂ zou uitstoten, te ondervangen door te pleiten voor kringlopen op basis van 100% hernieuwbare energie. Ook de energiekringloop moet 100% gesloten worden. Of ze stellen als oplossing voor om CO₂ op te vangen en als grondstof opnieuw in een kringloop te brengen, bijvoorbeeld in serres in het kader van verticale landbouw in steden. Maar dat model blijft vooralsnog theoretisch.

In de meeste gevallen zal het sluiten van materialenkringlopen niet of zeker niet uitsluitend op basis van hernieuwbare energie gebeuren, waardoor het sluiten van kringlopen over lange afstanden wel degelijk minder duurzaam is.

Ook het herwerken (bijv. recyclen) van producten kan op een energie-intensieve, vervuulende, minder duurzame wijze gebeuren. Veel recyclingbedrijven veroorzaken vandaag hinder voor omwonenden (geluid, stank, emissies).

Hoe meer men kiest voor het voorkomen van gebruik of voor opnieuw gebruiken van grondstoffen, hoe duurzamer de oplossing. En hoe langzamer men de kringlopen doorloopt, hoe duurzamer.

Circulaire economie – Deeeconomie – Samenwerkingseconomie

Duurzaamheid heeft ook met sociale aspecten te maken. Circulaire oplossingen die tegelijk kiezen voor samenwerking en die gemeenschapsvorming bevorderen, zijn duurzamer. Dat kan op verschillende manieren.

Zo is een hele deeeconomie ontstaan van mensen die samen producten en diensten delen, in plaats van elk apart producten of diensten aan te kopen. Het meervoudig gebruiken van producten past perfect in een circulaire economie en zorgt ervoor dat in producten verwerkte materialen maximaal renderen.

Daarnaast ontwerpen veel mensen producten zelf of in eigen beheer, dikwijls voor eigen consumptie. Men spreekt dan van prosumenten: producent en consument vallen samen. Of producenten en consumenten maken op kleine schaal afspraken rond productie en afzet van producten, zoals in energiecoöperaties, voedselteams of *community supported agriculture*. In al deze gevallen wordt de distributieketen zo klein mogelijk gehouden.

Het samen ontwerpen en maken van producten (de makers movement) is het meest vernieuwende deel van de deeeconomie. Creatieve doe-het-zelvers vinden mekaar in experimenteeruimtes, buurtateliers, *hacker spaces*, techshops, fablabs, *makerspaces*: dure apparatuur en machines worden gedeeld om samen te ontwerpen of nieuwe dingen uit te vinden. Dat kan gaan van klassieke instrumenten als houtwerkkbanken en freesmachines, tot lasercutters, CNC-machines, computers met CAD/CAM-software en 3D-scanners en 3D-printers. Een volgende stap kan de productie op kleine schaal zijn in microfabrieken¹⁶.

De Amerikaanse econoom Jeremy Rifkin voorspelt de komst van een heel nieuwe op samenwerking gebaseerde economie waar tegen quasi zero marginale kosten en op lokale schaal geproduceerd zal worden. Het *Internet of Things* zal als disruptieve technologie ervoor zorgen dat hulpbronnen veel efficiënter ingezet kunnen worden in een

circulaire economie. De nieuwe democratische, decentrale collaboratieve economie vormt een alternatief voor de kapitalistische, geglobaliseerde massaproductie die we vandaag kennen¹⁷.

Dirk Holemans van de denktank Oikos vatte het samen in het e-boek van plan C over product-dienst-systemen:

'Het streven naar een kringlooeconomie zal enkel leiden tot een duurzame economie als we kiezen voor modellen die gebaseerd zijn op open samenwerking, gedeeld eigenaarschap en sociale waardecreatie'¹⁸.

Circulaire economie is op zijn best (op zijn duurzaamst) als 'grootschalige massaproductie plaats maakt voor lokale productie op maat', zoals Michel Bauwens, de pionier van de *peer-2peer*-economie het stelt in hetzelfde e-boek.

De nieuwe democratische, decentrale collaboratieve economie vormt een alternatief voor de kapitalistische, geglobaliseerde massaproductie die we vandaag kennen.

Een sociaalrechtvaardige transitie

De transitie naar een circulaire economie zal ook aanleiding geven tot verschuivingen binnen en tussen sectoren en wijzigingen in jobinhoud, en er zullen nieuwe competenties nodig zijn. Het is dan ook belangrijk dat erover gewaakt wordt dat dit gebeurt binnen het kader van een *rechtvaardige transitie*. Werknemers zullen zich moeten kunnen aanpassen aan wijzigende omstandigheden, waarbij ze nieuwe vaardigheden kunnen integreren. Een proactief opleidings- en competentiebeleid moet bijdragen tot het realiseren van waardig werk voor iedereen. De overgang vergt het behoud van een performante sociale zekerheid. Om dit alles mogelijk te maken, is een voortdurende sociale dialoog nodig en zullen ook de vakbonden een essentiële rol vervullen.

De Circulaire Ladder

Voor de indeling van de circulaire economie gebruiken we verder in navolging van de vroegere Nederlandse milieuminister Jacqueline Cramer en van de Nederlandse Raad voor de Leefomgeving en de Infrastructuur¹⁹ het model van de negen niveaus van circulariteit of 'de circulaire ladder' voor a-biotische materialen:

1. **Refuse** (voorkomen van het gebruik van grondstoffen)
2. **Reduce** (verminderen van grondstoffen)
3. **Re-Use** (hergebruik van producten)
4. **Repair** (onderhoud en herstel)
5. **Refurbish** (het opknappen van producten)
6. **Remanufacture** (nieuwe producten maken van (onderdelen van) oude producten)

7. **Repurpose** (producthergebruik met ander doel)
8. **Recycle** (verwerking van de materialen)
9. **Recover** (energieterugwinning uit de materialen)

9 R's dus in plaats van de klassieke 3 R's (*Reduce – Reuse – Recycle*) om afvalstoffen te revaloriseren. De circulaire ladder is een stuk gedetailleerder dan de klassieke Ladder van Ad Lansink²⁰ die vooral gericht was op het beheer van afval.

Met de circulaire ladder wordt de stap gezet van afvalmanagement (milieubeheer) naar grondstoffenmanagement (economie), met grote voordelen op vlak van waardebehoud en waardecreatie. Met de circulaire economie worden nieuwe vormen van economische ontwikkeling mogelijk door grondstoffen langer en hoogwaardiger in de economie

te houden. Bovendien wordt nieuwe toegevoegde waarde gecreëerd en worden nieuwe vormen van tewerkstelling, nieuwe economische sectoren (cf. de sporten 3 tot 7 van de circulaire ladder) (opnieuw) mogelijk gemaakt.

Met de circulaire ladder wordt de stap gezet van afvalmanagement (milieubeheer) naar grondstoffenmanagement (economie), met grote voordelen op vlak van waardebehoud en waardecreatie. Bovendien wordt nieuwe toegevoegde waarde gecreëerd, en nieuwe vormen van tewerkstelling en nieuwe economische sectoren worden mogelijk.

Daarbij wordt ook de link gelegd naar een vernieuwing van de industrie. De nadruk op het sluiten van kringlopen, op het nieuw ontwerpen van producten, op het herwinnen van grondstoffen, op *re-manufacturing* en creatieve verwerking van materialen en onderdelen biedt kansen op de ontwikkeling van een nieuwe lokale maak-industrie met nieuwe vormen van co-ontwerp in fablabs

en co-productie (*peer2peer*-productie) in *makerspaces* en uiteindelijk 'microfabrieken'. De circulaire economie is gelinkt aan de nieuwe samenwerkingseconomie.

Voor de Vlaamse economie biedt de transitie naar een circulaire economie dus verschillende kansen: een grotere onafhankelijkheid van de invoer van grondstoffen, nieuwe economische sectoren en verdienmodellen en een afnemende milieubelasting.

In wat volgt dalen we de circulaire ladder af van hoog naar laag. Op elke trede van de ladder schetsen we wat al gebeurt en wat nog mogelijk is en het economisch potentieel van bestaande en nieuwe ontwikkelingen. Op elk van de treden van de circulaire ladder zien we immers kansen voor de ontplooiing van bestaande en de ontwikkeling van nieuwe economische sectoren.

Preventie

1. Refuse

De eerste trede op de circulaire ladder is het voorkomen van het gebruik van nieuwe grondstoffen of het vermijden van het ontstaan van afval. Afval wordt 'weg-ontworpen'. In de Europese Unie wordt nog steeds gemiddeld 5 ton afval per persoon per jaar geproduceerd²¹. Gemiddeld wordt slechts 40% van het afval in de EU hergebruikt of gerecycleerd²².

Het ideaalbeeld dat men voor ogen kan houden (maar dat op korte termijn allicht niet bereikt kan worden) is dat er geen 'nieuwe' producten (producten die volledig uit maagdelijke, nieuw ontgonnen grondstoffen bestaan) meer verkocht zouden worden, dat alle producten in meerdere of mindere mate gerecycleerde producten zouden zijn. Enkel door uitval of verval zouden extra nieuwe producten in kringloop gebracht worden (vergelijkbaar met het bijdrukken van bankbiljetten). De extractie van grondstoffen zou enkel dienst doen als back-up (zoals gascentrales voor een energiesysteem dat hoofdzakelijk op hernieuwbare energie draait). Grondstofexporterende landen zouden een royale vergoeding krijgen om deze back-up-capaciteit te verzekeren.

Ecodesign

Het vermijden van het ontstaan van afval en het moeten ontginnen van nieuwe grondstoffen kan verkregen/bevorderd worden door het *circulair* (her)ontwerpen van producten (eco-innovatie, eco-engineering, ecodesign).

Producten kunnen ontworpen worden om zo lang mogelijk mee te gaan, met het oog op makkelijk onderhoud, op veelvuldig gebruik (door meerdere eigenaars), op maximale herstelmogelijkheden, op het doorlopen van zoveel mogelijk omloopcycli en het zo traag mogelijk doorlopen van elke omloopcyclus apart ²³, op een zo optimaal mogelijke recycling van de materialen in het product. Omgekeerd betekent dit natuurlijk dat het inbouwen van kunstmatige veroudering van producten (planned obsolescence) verboden wordt. Biologische producten kunnen geteeld worden met in het achterhoofd opeenvolgend gebruik als voedingsstof, diervoeder, grondstof in de biogebaseerde economie, gebruik als bio-energie (ecologische cascade).

Bij een grondige ecodesignoefening hoort ook het feit dat materialen die gevaarlijk of ongezond zijn, of die echt problemen opleveren in de eindfase van een product (bijv. moeilijk te recyclen zijn), vervangen worden. 'Refuse' wordt dan vertaald als 'Replace'.

Ook nieuwe technologie kan bij ecodesign een belangrijke rol spelen, bijv. het gebruik van zelfhelende materialen, mogelijk gemaakt door nanotechnologie.

Product-diensten-systemen

Even belangrijk is de inzet van sociale innovatie, de inzet van nieuwe businessmodellen. De eigendom van producten kan vervangen worden door het kopen van diensten (product/dienstensystemen of *Product Service-Systems*). Goederen worden in bruikleen gegeven. Eigendomsrecht wordt vervangen door 'gebruikersrecht'. Consumptie wordt gebruik. In feite gaat het om een dematerialisatie van de economie. Producten worden immers vervangen door functionaliteiten.

De inzet van sociale innovatie, van nieuwe businessmodellen is belangrijk: eigendom van producten kan vervangen worden door het kopen van diensten, eigendomsrecht wordt vervangen door 'gebruikersrecht', goederen kunnen in bruikleen gegeven... In feite gaat het om een dematerialisatie van de economie.

Bedrijven/producenten hebben er in dit systeem juist belang bij om producten langer in roulatie te houden. Anderzijds kan ook een concurrentiestrijd ontstaan tussen dienstverlenende bedrijven. Producten die geleased of verhuurd worden, kunnen sneller een

update krijgen of vervangen worden (zoals nu bij veel leasewagens). Prestatiecontracten (zoals nu al voor kopieerapparaten) zijn in alle mogelijke varianten denkbaar. Ook hier zijn duurzame en minder duurzame keuzes mogelijk. In het slechtste geval kunnen product-diensten-systemen zelfs tot een sneller afdanken en vervangen van toestellen leiden. In het beste geval komt het tot een echte ontkoppeling van het produceren van waarde en het verbruiken van hulpbronnen²⁴. Maar hoe dan ook blijft de producent eigenaar en verantwoordelijk voor de producten op het eind van hun loopbaan. De 'terugnameplicht' of 'productverantwoordelijkheid' is in dit systeem immers totaal.

2. Reduce

De tweede trede op de circulaire ladder is het verminderen van het gebruik van grondstoffen.

Het komt er dan op aan de grondstoffenproductiviteit op te voeren: meer producten of diensten te leveren met minder grondstoffen. De toegevoegde waarde van grondstoffen kan verhoogd worden door in te zetten op meer eco-efficiëntie.

Het is nu in de industrie al een gangbare praktijk om te besparen op de hoeveelheid materiaal die nodig is voor het leveren van een bepaalde dienst (*lightweighting*). Maar in de circulaire economie wordt deze inspanning fors opgetrokken. In Europa gaat immers 95% van de waarde aan materialen en energie vervat in producten, na een eerste gebruiksfase onherroepelijk verloren. De Nederlandse hoogleraar Herman Wijffels pleit daarom voor een verhoging van de grondstoffenproductiviteit met een factor 20.

Dat betekent dat er indicatoren nodig zijn om de hulpbronnenproductiviteit van landen te meten. Men kan de totale materialenconsumptie als hoofdindicator nemen, of – wat eerlijker is – het totale materialenverbruik per inwoner²⁵. Men kan de verhouding nemen tussen materialenverbruik en bbp om na te gaan of er een ontkoppeling tot stand komt.

Daarnaast zullen er ook duidelijke doelstellingen (normen of op zijn minst streefwaarden) nodig zijn. De Europese Commissie geeft aan dat de hulpbronnenproductiviteit, gemeten als de verhouding van het hulpbronnenverbruik tegenover het bbp, met 15% zal toenemen tussen 2014 en 2030. De ambitie zou zijn om dit cijfer te verdubbelen (om dus naar 30% productiviteitswinst te gaan). Deze Europese norm zou dan vertaald moeten worden in normen of streefwaarden per land en/of per sector (zoals voor de emissies van CO₂). Maar ook in normen voor minimale percentages aan gebruikt recycalaat in producten.

Ook nieuwe technologieën kunnen ingezet worden om het grondstoffenverbruik te beperken. Zo bijv. *additive manufacturing* en 3D-printing. Het Amerikaans Energiedepartement berekende dat met *additive manufacturing* gemiddeld 50% energie uitgespaard kan worden en 90% van de materiaalkost in vergelijking met traditionele productie.

Hergebruik

3. Reuse

De derde trede op de circulaire ladder is het hergebruik van producten. Maar hierbij willen we de klassieke notie hergebruik opentrekken tot het ‘zo intens mogelijk gebruik van producten en het vermijden van onderbenutting’. Over alle sectoren heen worden Europese producten slechts voor 50% van hun levenstijd gebruikt. Kantoorruimte staat in Europa voor gemiddeld 60% leeg, auto’s staan voor 92% van de tijd geparkeerd en tijdens het rijden is gemiddeld maar 1,5 van de 5 zetels bezet²⁶.

Reuse kan dan slaan op het opnieuw gebruiken van producten die worden afgedankt, maar ook op het meer delen van producten tijdens hun levensduur, zodat ze door meer mensen gebruikt worden.

Zo kan een antwoord geboden worden op de overmaat aan nauwelijks gebruikte spullen in onze huizen. Zoals beschreven in de bestseller *The Story of Stuff* van Annie Leonard.

Over alle sectoren heen worden Europese producten slechts voor 50% van hun levenstijd gebruikt. Kantoorruimte staat in Europa voor gemiddeld 60% leeg, auto’s staan voor 92% van de tijd geparkeerd en tijdens het rijden is gemiddeld maar 1,5 van de 5 zetels bezet.

Vorbereiding voor hergebruik

‘Vorbereiding voor hergebruik’ is in de officiële definitie van de Europese Commissie het nakijken, opschonen, zo nodig licht herstellen van producten zodat ze geen afval worden maar een tweede leven kunnen gaan leiden, zonder dat ze daarvoor een zware bewerking moeten ondergaan’.

Hergebruik kan op een commerciële basis georganiseerd worden, via tweedehands-winkels (tweedehandseconomie) of via niet-monetaire vormen van handel (bijv. ruilbeurzen).

Maar het kan ook op een meer informele wijze tot stand komen, doordat producten doorgegeven worden aan familie en vrienden, of gratis weggegeven via nieuwe initiatieven als weggeefwinkels (geefeconomie).

De kringloopsector

De kringwinkels hebben in Vlaanderen een performant netwerk uitgebouwd om spullen een tweede leven te geven en vormen een belangrijke schakel in het afvalbeheer van lokale overheden. Ze creëren hierbij een pak jobs voor mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Ze vervullen dus een belangrijke rol in de uitbouw van de circulaire economie en hebben nog een groot uitbreidingspotentieel. Dat potentieel staat momenteel echter onder druk omwille van de afbouw van de tonnagevergoeding die lokale overheden betalen om een deel van de kost van de selectieve inzameling op te vangen. Die tonnagevergoeding dreigt te sneuvelen door het wegvallen van de Vlaamse stimuli die vroeger kwamen via de Samenwerkingsovereenkomst Leefmilieu van het

Vlaams gewest. Ten slotte is er ook de uitbreidingsstop voor de sociale economie die de kringloopsector parten speelt.

Deel-economie

Gedeeld gebruik, een product met meerdere mensen tegelijk gebruiken, is natuurlijk een ideale oplossing om onderbenutting terug te dringen. Het bekendste voorbeeld is autodelen. Maar ook andere producten kunnen gedeeld worden: van boormachines tot huizen. De deeleconomie die wereldwijd snel aan populariteit wint, biedt de mogelijkheid om onaangesproken sociale, economische en ecologische waarde van onderbenutte producten of voorzieningen aan te spreken²⁷.

Voorbeelden van goederen delen:

- Uitleenprojecten (Wijdelen (Gent), Deurnedeelt, Buurtijd (Berchem), Spullendelen (NL))
- Overheidsinitiatieven: uitleen bouwgereedschappen, uitleendienst werkhaven antwerpen, instrumentheek Kortrijk, bibliotheken (uitleen boeken, ook e-boeken, dvd's, cd's)
- Commerciële *streaming*-diensten (Spotify, Deezer, Netflix,...)

Voorbeelden van goederen weggeven of ruilen:

- Iedereen ruilt mee, freecycle, paynut, weggeefwinkel
- Boekenruil (boekenruilkasten, wisselboek, chaletters, bookcrossing)
- Kleding- ruilevents (*swishing – swapping – swops*)

4. Repair

Op de volgende trede van de circulaire ladder vinden we het herstellen van producten. Daarbij worden producten in de mate van het mogelijke in hun oorspronkelijke staat hersteld zodat ze nog een tijd langer kunnen gebruikt worden. Hier moeten producten wel een nieuwe operatie ondergaan om verder gebruikt te kunnen worden of om een tweede leven te gaan leiden.

Commerciële hersteldiensten als service na verkoop van producten kunnen een nieuwe boost krijgen in een nieuw model van product-diensten-systemen. Als het onderhouden en herstellen van producten het nieuwe normaal wordt, zijn er kansen voor een geheel nieuwe/vernieuwde onderhouds- en hersteleconomie, die ook voor veel laaggeschoolden jobkansen kan bieden, waar producten nu gewoon worden afgedankt, omdat herstellen te duur is of te omslachtig.

In kringloopbedrijven worden afgedankte producten verzameld met de bedoeling ze ter beschikking te stellen van nieuwe gebruikers via de kringwinkels. Daarbij zullen meestal ook de nodige herstelactiviteiten nodig zijn. En worden garanties geboden voor nieuwe gebruikers (bijv. inzake het energieverbruik van toestellen).

Daarnaast groeit er ook een meer informeel circuit van hersteldiensten, bijvoorbeeld via repaircafés of repairwinkels. Of stedelijke herstelnetwerken.

Upcycling

5. Refurbish

De definitie voor *refurbish* is het schoonmaken, opfrissen, opknappen en renoveren van een product. De letterlijke vertaling van *refurbish* uit het Engels is ‘oppoetsen’. De term wordt nu gebruikt in de commerciële sfeer. Bij een laptop houdt *refurbished* het volgende in: de laptop wordt volledig nagekeken, schoongemaakt, waar nodig gerepareerd en geüpdatet. Nadien wordt die dan met een hoge korting weer te koop aangeboden. Het verschil met herstellen is er dat er nu ook extra waarde wordt meegegeven aan het product (het updaten, het vernieuwen). Kringloopbedrijven of containerparken kunnen zich strikt beperken tot inzamelen en recyclen. Maar ze kunnen daarbovenop ook kiezen voor activiteiten in de sfeer van het herstellen of zelfs vernieuwen van producten.

In het buitenland bestaan al voorbeelden van clusters van recycling-, herstel- en renovatiediensten in zogenaamde *upcycling stations*. Wellicht de prille aanzet tot een heel nieuwe economische sector, deels commercieel, maar tegen sociale tarieven, deels informeel, op basis van onderlinge samenwerking en *peer2peer*-ateliers. Bestaande containerparken kunnen uitgroeien tot dergelijke *upcycle stations*. Twee voorbeelden:

- *Kretsloppsparken Alelycken (Göteborg)*: eco cycle park mét tweedehandswinkel, *returhuset* (upcycling), repairwinkel, kringwinkel
- *La Ressourcerie La Petite Rockette (Parijs)*: met *boutique solidaire, redistribution aux initiatives, recyclage*

6. Remanufacture

Op deze trede van de circulaire ladder zetten we nog een stap verder: producten worden herbouwd, vernieuwd door versleten onderdelen of componenten te vervangen, zodat de producten met die nieuwe onderdelen opnieuw kunnen functioneren als nieuwe producten. De onderdelen die daarvoor gebruikt worden kunnen oude of herstelde onderdelen zijn uit andere producten of nieuwe onderdelen. Het betekent dus tegelijk dat een reeks producten wordt afgeschreven voor verder gebruik en dat enkel bepaalde onderdelen of componenten eruit worden bijgehouden voor nieuw gebruik.

Wat nu nog een niche is van de hersteleconomie, zou in de toekomst een bloeiende sector op zich kunnen worden. Als bijv. de levensduur van onderdelen van producten verlengd wordt, als het opnieuw gebruiken van onderdelen standaard wordt, als in nieuwe producten bijna altijd oude onderdelen opnieuw gebruikt worden. Of als de levensduur van oude producten standaard verlengd wordt door versleten componenten op tijd te vervangen. Re-manufacturing kan het normale alternatief worden voor *new manufacturing* en mainstream worden.

7. *Re-purpose (herbestemming)*

Hierbij gaat het om het opnieuw gebruiken van producten voor een geheel ander doel, het creëren van een nieuwe gebruikswaarde. Het slechte nieuws daarbij is dat het oude product met zijn specifieke bestemming, definitief ophoudt te bestaan. Het goede nieuws is dat er een geheel nieuwe bestemming of zin wordt gegeven aan het product. Daarbij kan zelfs een extra waarde aan het product toegevoegd worden. Dat zal bijvoorbeeld het geval zijn als producten hergebruikt worden in artistieke creaties en zo een totaal andere functie krijgen. Het omgekeerde kan natuurlijk ook: producten met een hoge waarde kunnen als banale gebruiksvoorwerpen ingezet worden.

Een goed voorbeeld is de herbestemming van gebouwen: een kerk kan ontwijd worden en omgevormd worden tot een museum of concertzaal, maar kan voortaan ook aangewend worden als winkel, fietsenstalling of dancing.

Recycling

8. *Recycle*

Bij recycling houdt het product op te bestaan, en worden enkel de grondstoffen, de materialen uit het product herwonnen. Hoe dan ook zal het dan extra energie en arbeid (productiekosten) vergen om een nieuw product te maken.

In het geval van hoogwaardige recycling kan met de grondstoffen die men haalt uit product A een quasi identiek product B gemaakt worden. Bijvoorbeeld een aluminiumblikje van een frisdrank wordt ingezameld, hersmolten en met het herwonnen aluminium maakt men weer eenzelfde soort aluminiumblikje. In het geval van laagwaardige recycling (*down cycling*) worden de grondstoffen wel herwonnen maar worden daarmee minderwaardige producten gefabriceerd. Minderwaardig in de zin dat ze dichterbij een definitief verval of de afvalfase terecht komen. Het zal duidelijk zijn dat recycling van hoge kwaliteit steeds duurzamer zal zijn.

Op dit moment is het selectief inzamelen van huisvuil, maar ook van bedrijfsafval voor een groot deel gericht op het recyclen van afval, het herwinnen van grondstoffen. Net als de inzameling via containerparken. In een stedelijke context wordt het geheel van activiteiten gericht op inzameling en recycling van afval met het oog op het herwinnen van grondstoffen, nu dikwijls omschreven als *urban mining*. Nieuwe mogelijkheden bieden zich aan als oude stortplaatsen ontgonnen worden om uit oud afval alsnog grondstoffen te recupereren. Men spreekt dan van (*enhanced*) *landfill mining*. Cf. het project *Closing the Circle* van de groep Machiels op het oude Remo-stort in Houthalen.

De shift van de weinig arbeidsintensieve sector van afvalverwijdering naar de arbeidsintensieve recyclingsector zal ook heel wat jobs opleveren. Het Tellus Institute berekende dat gemiddeld

- afvalverwijdering goed is voor slechts 0,1 jobs per 1.000 ton
- recyclingprocessen daarentegen goed zijn voor 2 jobs per 1.000 ton.²⁸

9. Recover

Op deze laatste trede van de circulaire ladder worden zelfs de grondstoffen niet meer teruggewonnen, maar gebruikt men het afval enkel nog om er de resterende energie uit te halen, meestal door verbranding. Waarmee impliciet de waarde van de grondstoffen wordt prijsgegeven. Dit is ook de minst duurzame manier van omgaan met producten op het einde van hun levensfase. Natuurlijk is het verbranden met energieopwekking nog altijd beter dan het verbranden zonder meer. Hetzelfde geldt voor het vergisten van organisch afval (als geen nuttige toepassing gevonden wordt voor de resterende biomassa, wat wel het geval is bij compostering). Of voor het winnen van stortgassen. Maar we gaan ervan uit dat het storten van afval zelfs niet meer thuis hoort op de circulaire ladder.

Een circulaire agenda voor Vlaanderen

In zijn visienota *Vlaanderen 2050* gaat minister-president Geert Bourgeois ervan uit dat we in Vlaanderen in 2050 'een circulaire economie hebben die haar hulpbronnen zoveel mogelijk herbruikt. Ze doet dat binnen (lokaal) gesloten kringlopen en gebruikt daarbij zo weinig mogelijk energie'. OVAM en het Vlaams Materialen Programma wonnen in Davos in januari 2016 op het World Economic Forum zelfs de *Circular Economy Award*. Dan mag je dus verwachten dat het nieuw uitvoeringsplan voor huishoudelijke afvalstoffen in Vlaanderen voor de periode 2016-2022 concrete stappen aangeeft in de richting van zo een circulaire economie in Vlaanderen. Maar helaas, als we naar de concrete acties kijken in dit uitvoeringsplan, blijkt dat aan de transitie naar een Vlaamse circulaire economie enkel lippendienst bewezen wordt.

Geen concrete doelstellingen voor het gebruik van minder grondstoffen

In voorbereidende documenten gaat OVAM ervan uit dat 'de circulaire economie pas ten volle tot ontwikkeling zal komen in de periode 2030-2050.' Met andere woorden de Vlaamse overheid mist vooralsnog de ambitie om deze ontwikkeling actief mee aan te sturen de eerstkomende jaren. Dat betekent dat het afvalplan ondanks ambitieuze doelstellingen inzake het realiseren van duurzame materialenkringlopen, niet afgestemd is op een Vlaamse Agenda voor de transitie van een lineaire naar een circulaire economie in Vlaanderen. Zo'n agenda is er nog niet. In Nederland is daar wel een ernstige aanzet toe: het programma 'Van Afval naar Grondstoffen'²⁹. De visie achter het VMP (Vlaams Materialenprogramma) blijft in vergelijking te vaag en onvolledig.

Wat bijvoorbeeld ontbreekt zijn concrete doelstellingen voor een vermindering van het grondstoffenverbruik per Vlaming in dezelfde planperiode en op langere termijn. Europees wordt bijvoorbeeld gewag gemaakt van een streefcijfer van 11 ton per persoon per jaar tegen 2020 en van 5 ton per persoon per jaar tegen 2050³⁰. Ter vergelijking: het eigen grondstoffenverbruik in Vlaanderen lag op 19 ton per persoon per jaar in 2004³¹.

Afval verder verminderen

De doelstellingen voor de vermindering van de hoeveelheid afval tegen 2022 blijven bijzonder mager. Men streeft naar een vermindering van de hoeveelheid huishoudelijk

afval met globaal 15% en van de hoeveelheid vergelijkbaar bedrijfsafval met 20%. Concreet betekent dat voor de jaarlijkse hoeveelheid afval per Vlaming:

- *Totale hoeveelheid afval*: een vermindering van 522 kilo per inwoner per jaar in 2014 naar 502 kilo per inwoner per jaar in 2022. Amper 20 kilo minder.
- *Hoeveelheid restfractie*:
 - Oude doelstelling: een algemene doelstelling van 180 kilo per inwoner per jaar voor alle gemeenten vanaf 2010
 - Nieuwe doelstelling (in het ontwerp uitvoeringsplan): tussen 116 en 258 kilo per inwoner per jaar in 2022 naargelang van het soort gemeente

Uit de laatste inventarisatie van OVAM van de huishoudelijke afvalstoffen in 2013 blijkt echter dat de meeste Vlaamse gemeenten nu al een gewicht aan restafval halen dat lager is lager dan 150 kilo per inwoner per jaar.

- Dus in de periode 2016-2022 wordt nauwelijks vooruitgang geboekt met dit plan in de richting van minder afval. Er is nood aan een meer ambitieus duurzaam plan. Daarbij kan de differentiëring van OVAM naargelang van het soort van gemeenten overgenomen worden. Maar de doelstellingen moeten zeker met 20% aangescherpt worden. Zodat we een doelstelling krijgen die gaat van 95 kilo restafval per persoon per jaar tot 205 kilo restafval per inwoner per jaar tegen 2022.
- Bovendien is het nodig om ook al aan te geven waar we op langere termijn naartoe willen (als we een circulaire agenda volgen): dan kunnen volgende streefwaarden vooropgesteld worden:
 - 2030 maximum 120-50 kilo restafval per inwoner per jaar
 - 2040 maximum 50-30 kilo restafval per inwoner per jaar
 - 2050 0-10 kilorestafval per inwoner per jaar

Om de doelstellingen op lange termijn te halen zal een geïntegreerd beleid nodig zijn (op gemeentelijk maar ook op Vlaams, federaal, Europees niveau).

Hergebruik en delen stimuleren

Er wordt weinig ingezet op hergebruik van producten als strategie om afval te voorkomen. Als doelstelling wordt een toename vooropgesteld van het hergebruik van 5 naar 7 kilo per inwoner per jaar tegen 2022. Dat is peanuts. Het geeft aan dat men hergebruik als een marginale factor blijft beschouwen. In feite gaat het ook hier om een stand still. In een circulair economisch model worden hergebruik en gedeeld gebruik in verschillende variaties juist de drijver van geheel nieuwe economische ontwikkelingen en sectoren.

Een uitdoofscenario voor afval verbranden

In het nieuwe afvalplan loopt de planning voor de capaciteit aan afvalverbrandingsovens gewoon door tot 2020. Dat is wel bijzonder cynisch. Zelfs als het plan toch zou leiden tot een sterke vermindering van het afval, zal dat de eerste 5 jaar alvast niet leiden tot minder verbrandingsovens. Ook hier wordt dus gekozen voor een status-quo.

Positief is dat gezegd wordt dat er geen capaciteit bijkomt. Er is sprake van een moratorium. Maar dan wel in een situatie waar er nu al een overcapaciteit is. Er is zeker geen sprake van een gefaseerde afbouw. Na een moratorium is in principe ook een nieuwe toename van eindverwerkingscapaciteit mogelijk. Als men echt zou gaan voor een circulaire economie, zou de programmering van verbrandingsinstallaties aangepast moeten worden aan de beoogde vermindering van afvalstoffen (minstens 300.000 ton minder is minstens gelijk aan één verbrandingsoven minder tijdens de planperiode), zodat een begin gemaakt wordt met een gefaseerde afbouw van de bestaande overcapaciteit. Dan zou er ook rekening gehouden worden met de beschikbare capaciteit in buurlanden en met technologieën voor eindverwerking die meer de nadruk leggen op materialenrecuperatie dan op energierecuperatie.

Afval sorteren belonen, niet belasten

Het uitvoeringsplan doet geen concrete voorstellen om de burgers die waardevolle afvalstoffen (grondstoffen) aanbieden te belonen, eerder dan te belasten. In feite zou een selectieve inzameling steeds moeten lonen voor de aanbieder. Dit staat in schril contrast met het feit dat in veel containerparken in Vlaanderen inmiddels vrij hoge tarieven worden aangerekend voor het aanbrengen van afval. Het aanbieden door burgers thuis, op sorteerpunten of in containerparken van producten of materialen die nuttig opnieuw kunnen gebruikt worden, zou integendeel juist moeten worden aangemoedigd. Er kan gestreefd worden naar een model waarbij de aanbieders daarvoor beloond worden en daarop niet belast worden. Enkel voor het afgeven van waardeloos materiaal (afval) zou een eerlijke bijdrage (op basis van het gewicht) gevraagd mogen worden.

Statiegeld invoeren

Minister Joke Schauvliege kondigde eerst aan dat ze het zwerfvuil (elk jaar in Vlaanderen goed voor 17.500 ton) wil terugdringen door het invoeren van een statiegeld. Maar daar is ze inmiddels weer van afgestapt. In de plaats daarvan sloot ze een akkoord met de industrie. De bedrijven willen de komende twee jaar 9,6 miljoen euro op tafel leggen om het zwerfvuil terug te dringen. Als dat in 2018 tot onvoldoende resultaten leidt, wordt er bijgestuurd.

De Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten en de Bond Beter Leefmilieu vinden dat deze ambitie te mager uitvalt. Met een statiegeldsysteem kan (zoals bijv. bleek in Duitsland) tot 95% van de verpakkingen waarop statiegeld rust, weer ingezameld worden. Als Vlaanderen echt kiest voor een circulaire agenda, moet men de moed hebben om zo snel mogelijk (bijv. tegen begin 2018) een statiegeldsysteem in te voeren om het probleem van het zwerfvuil de komende jaren radicaal terug te dringen.

Europa: Circulair Pakket versterken niet verzwakken

Op 2 december 2015 heeft de Europese Commissie het nieuwe Circulaire Economiepakket voorgesteld. Dit pakket werd reeds voorgesteld in juli 2014, maar werd onder het mom van 'betere regelgeving' en 'niet ambitieus genoeg' teruggetrokken. Daarop beloofde de nieuwe commissaris Frans Timmermans, bevoegd voor duurzaamheid, met een ambitieuzer voorstel terug te komen. Maar het resultaat is erg teleurstellend.

Aan de productiezijde is de doelstelling om grondstoffen op EU-niveau 30% efficiënter te gebruiken in vergelijking met 2014 en dit op te volgen via het Europees Semester, weggevallend. Aan de afvalzijde zijn de doelstellingen voor het reduceren van afval in zee, voedselverspilling en marien afval gewoon verdwenen. De afvalrecyclingdoelstellingen zijn zwakker zowel naar inhoud als timing, en dat terwijl de Commissie via haar eigen impactbeoordeling aantoonde dat hoe hoger de doelstellingen liggen, hoe hoger het economisch voordeel zal zijn voor elke lidstaat. Voor de berekening van de recyclingdoelstellingen wordt 10% tolerantie toegestaan i.p.v. de 2% in het vorige voorstel. Dit verzwakt de afvalrecyclingdoelstellingen nog verder. Er komt ook geen verplichte certificatie van hoogwaardige recyclaten. Het nieuwe pakket is sterk op maat gesneden van de Oost-Europese landen, die op vlak van afvalvermindering, nog een grote achterstand hebben. Er werd dus niet gekozen voor een hoog ambitieniveau. Of voor een gelijk speelveld.

Wat bijzonder verontrustend is, is dat de normering van verbranding van afval (waste to energy) helemaal uit het circulaire pakket gekieperd werd. Dat wordt verder opgevolgd in het kader van de Energie-Unie. Met als gevolg dat stimuli voor afvalverbranding met energierecuperatie in de toekomst doelstellingen op vlak van het hergebruik van materialen zullen kunnen blijven doorkruisen. Een circulaire economie heeft nood aan preventie door intelligent design, meer hergebruik en meer recycling, niet aan meer afvalverbranding.

De slotsom is dat dit pakket absoluut niet ambitieuzer is dan het vorige. Dat is vooral bijzonder schadelijk voor de Vlaamse economie, gezien het concurrentievoordeel inzake recycling en materialenbeleid dat Vlaanderen reeds opbouwde. Meer ambitie op vlak van recycling en het slimmer en duurzamer inzetten van grondstoffen zou onze Vlaamse economie veel kunnen opleveren. Dat is ook de reden waarom heel wat Vlaamse bedrijven en Agoria hebben opgeroepen tot een ambitieus pakket voor de bevordering van de circulaire economie. Voorlopig met te weinig resultaat.

Maar de discussie is nog niet ten einde. Lidstaten en regio's kunnen standpunten innemen. Het Europees Parlement kan weerwerk bieden. En het is ook niet allemaal kommer en kwel. Europa voorziet nieuwe middelen en instrumenten. Vlaanderen kan maximaal gebruik maken van de nieuwe stimuli die Europa voorziet in het kader van het programma Horizon 2020, het Cohesiefonds, het Junckerfonds. Bijvoorbeeld door in te spelen op de innovatieve deals die Europa wil opzetten. In Nederland werden concrete successen geboekt in de uitrol van de circulaire economie via vergelijkbare 'groene deals'.

In geen geval mag Vlaanderen zich laten ontmoedigen. Voor één keer kunnen we voorloper en pionier blijven en nog meer worden. Maar dan mogen we het hoofd niet laten hangen en mogen we zeker zelf onze ambities niet terugschroeven. Tegelijk dienen we er alles aan te doen om andere regio's en landen mee te trekken. Want de toekomst is circulair. Dat is zeker. Hoe sneller we kappen met de wegwerpeconomie, hoe beter...

Bio

Johan Malcorps is fractiesecretaris van de Groen-fractie in het Vlaams Parlement en voormalig parlamentslid en politiek secretaris van Groen.

Noten

1. <https://steunpuntsumma.be/nl/publicaties/summa-economisch-belang-8.pdf>
2. United Nations, 'World Population Prospects, the 2015 revision', New York, 2015
3. Finland working group for a National material efficiency programme 'Sustainable growth through material efficiency', 2013
4. European Commission, 'Report on critical raw materials for the EU: report of the ad hoc working group on defining critical raw materials. Brussels, 2014.
5. Plan C, *Product óDienst, nieuwe businessmodellen in de circulaire economie*, e-boek, 2014
6. Ellen MacArthur Foundation, *Towards the circular economy: economic and business rationale for an accelerated transition. Report 1.Cowes*, 2013 - vertaling in Bastein, T. e.a., *Kansen voor de circulaire economie in Nederland*, TNO, 2013
7. European Resource Efficiency Platform (EREP), *Manifesto & Policy Recommendations*
8. Steunpunt Duurzaam materialenbeheer (Maarten Dubois en Maarten Christis), *Verkennde Analyse van het economisch belang van afvalbeheer, recyclage en de circulaire economie voor Vlaanderen*, 14 juni 2014
9. Meyer, B. et al. (2011) 'Macroeconomic modelling of sustainable development and the links between the economy and the environment'. Studie uitgevoerd in opdracht van de Europese Commissie (DG Milieu), beschikbaar via http://ec.europa.eu/environment/enveco/studies_modelling/pdf/report_macroeconomic.pdf
10. AMEC et al., 'The opportunities to business of improving resource efficiency', in opdracht van de Europese Commissie, 8/2/2013
11. European Resource Efficiency Platform (EREP), *Manifesto & Policy Recommendations*
12. Zie: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33043-15.html>/programma 'Van Afval naar Grondstof': <http://www.rwsleefomgeving.nl/onderwerpen/afval/publicaties/downloads/afval-grondstof/>
13. OVAM, *Inventarisatie Huishoudelijke Afvalstoffen 2013*
14. Cf. World Economic Forum, Ellen MacArthur Foundation, 'Towards the Circular Economy: Accelerating the scale-up across global supply chains', jan. 2014
15. Michal Braungart, William McDonough, 'De Upcycle. Voorbij Duurzaamheid. Ontwerpen voor Overvloed', Search Knowledge, 2013
16. Cf. Chris Anderson, 'MAKERS. The New Industrial Revolution', Random House, London, 2012
17. Jeremy Rifkin, *The Zero Marginal Cost Society. The Internet of Things, the Collaborative Commons and the Eclipse of Capitalism*, Palgrave MacMillan, New York, 2014
18. e-boek plan C
19. Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI), *Circulaire Economie, Van Wens naar Uitvoering*, juni 2015
20. Uit een motie van het Nederlandse Tweede Kamerlid Ad Lansink, ingediend in 1979 – Ad Lansink & Hanner de Vries-in 't Veld, 'De Kracht van de Kringloop, Geschiedenis en toekomst van de Ladder van Lansink', VRILAN, Apeldoorn, 2010
21. Ellen MacArthur Foundation, *Towards the circular economy: economic and business rationale for an accelerated transition. Report 1.Cowes*, 2013
22. Resolutie van het Europees Parlement van 9 juli 2015 over hulpbronnefficiëntie: de overgang naar een circulaire economie
23. Ellen MacArthur Foundation, 'Growth Within: A Circular Economy Vision for a Competitive Europe', juni 2015
24. ECORES, Federale raad voor Duurzame Ontwikkeling, *Functionaliteitseconomie: hefboom voor duurzame ontwikkeling in België*, 2015

25. MINA-Raad, Oriëntatienota over het 'Maatregelenpakket Circulaire Economie' van de Europese Commissie, augustus 2014
26. Cf. Ellen Mac Arthur Foundation
27. Cf. Ellen Mac Arthur Foundation
28. Tellus Institute, *'More Jobs, Less Pollution: Growing the Recycle Economy in the US'*, 2013
29. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/afval/documenten/rapporten/2014/01/28/van-afval-naar-grondstof-uitwerking-van-acht-operationele-doelstellingen>
30. Bio Intelligence Service, *'Assessment of Resource Efficiency Indicators and Targets, Final report'*, in opdracht van DG Milieu, Europese Commissie, 19 juni 2012
31. laatste beschikbare cijfer – achtergronddocument Materiaalstromen, MIRA, 2006